

Kocmurjevi na Masarykovi cesti pri ljubljanski železniški postaji v soboto 5. maja 1945

Dokument o velikem umiku

1. del

V. M.

Ob 70. obletnici konca druge svetovne vojne in 100. obletnici rojstva fotografa Marjana Kocmurja je izšla knjiga o fotodokumentaciji, ki osvetljuje čas umika 17.000 Slovencev maja 1945 čez Gorenjsko in Ljubelj na Koroško.

Ob dveh mejnikih – 70. obletnici konca druge svetovne vojne in 100. obletnici rojstva ljubljanskega poklicnega fotografa Marjana Kocmurja (1914–1990) – se v listanje ponuja nova in poglobljena fotomonografija, ki osvetljuje čas velike politične migracije z umikom okoli 17.000 Slovencev čez Gorenjsko in Ljubelj na Koroško maja 1945. Pod naslovom *Umik čez Ljubelj, maj 1945, skozi objektiv Marjana Kocmurja* jo je izdala Mohorjeva založba Celovec. V knjigi je objavljenih 87 fotografij.

Reševanje življenj Avtor obravnavanih dokumentarnih fotografij je bil zaradi utemeljenega občutka ogroženosti pred napredujočimi partizanskimi enotami v začetku maja prisiljen k umiku, ki naj bi trajal le do prihoda zaveznikov na slovensko ozemlje, kar pa se ni zgodilo. Ker je bil na poti s kolesom, je s seboj vzel le nekaj neosvetljenega filma, svoja fotoaparata Leica in nekaj malega prtljage. Pot je zaradi »paničnega in slabo organiziranega« umika vojsk (kot piše v knjigi, v resnici pa je šlo za reševanje življenj, zato je »panika«

razumljiva, o slabi organizaciji pa ne moremo govoriti) ter številnih civilistov različnih narodnosti potekala počasi. Do Vetrinjskega polja je trajala kar osem dni. »V tem času so nastale fotografije, ki so nas spodbudile k snovanju knjige, v kateri smo dali glavno besedo prav njim,« je v uvodu zapisal fotograf in eden od pobudnikov knjige Tamino Petelinšek. »Po pregledovanju arhivskega gradiva, pričevanj in doslej izdane strokovne literature smo prišli do zaključka, da je Kocmurjev opus umika najobširnejši. Kljub objavam v

nekaterih publikacijah ostaja še precej neznan, pogosto zaradi nekorektnega navajanja avtorstva.«

Od Kocmurja do Janeza Arnež

Po sedemdesetih letih se je za njim ohranilo okoli 10.000 posnetkov na negativih, večinoma črno-belih. Od teh je približno tretjina iz časa umika in življenja v taboriščih na avstrijskem Koroškem. Ostali posnetki se nanašajo na obdobje, ko je kot fotograf deloval v slovenski skupnosti v Buenos Airesu. Po Kocmurjevi smrti leta 1990 je njegovo zapuščino shranil njegov

ZDA in Kanadi. Tako kot drugi Slovenci po svetu, sta tudi onadva želela, da pride družinski zaklad v prebujajočo se Slovenijo, da bi bila tudi v domovini koristna. Dr. Arnež je gradivo skupaj z drugim arhivskim gradivom iz Argentine pripeljal v Slovenijo prav v času osamosvojitvene vojne in ga je do leta 1994 hranil v svojem arhivu Studia Slovenica.

Vrnitev v Slovenijo Leta 1991 se je v Slovenijo preselil Sebastianov in Polončin sin Boštjan, ki je kmalu postal predsednik Izseljenskega društva Slovenija v svetu, od leta 1993 s sedežem v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu, kjer je bil že Arnežev inštitut Studia Slovenica. Obe organizaciji sta tesno sodelovali in skupaj pripravili nekaj razstav.

Na željo izročiteljev, da zapuščina fotografa Kocmurja, ali vsaj negativ pridejo spet v družinsko last, tokrat v Slovenijo, je dr. Arnež negative predal nečaku fotografa Boštjanu Kocmurju.

Filmi s posnetki so ohranjeni v zvitkih, nekateri pa so narezani na posamezne negative. Ker se tudi v štirih knjigah s skupnim naslovom *Odprti grobovi* (1965–1971), ki jih je v Buenos Airesu izdal Marjan Kocmur, pojavljajo nekatere fotografije, katerih reprodukcije obravnava knjiga *Umik čez Ljubelj*, je dokaj utemeljena domneva, da je izbor najprimernejših posnetkov delal sam.

Usoda negativov fotografij

V zadnjem obdobju življenja se je Marjan Kocmur velikokrat zdravil po bolnišnicah. Ob

nepazljivosti je v eni izmed njih prišlo do kraje njemu ljubih dveh fotoaparatorov Leica, s katerima je ovekovečil umik in novo življenje v Argentini. Na leici nas danes spominjata ohranjeni originalni kaseti za film. Kataloga v obliki beležke, na katerega obstoj nakazujejo označbe negativov, doslej še niso našli.

Glede na to, da se negativni nekaterih boljših fotografij iz neznanega razloga še za časa njegovega življenja niso ohranili, je bil za ohranitev motiva primoran preslikavati nekatere pozitive, kar pa je pri teh zmanjšalo tehnično kakovost, a ohranilo velik pomen.

Primož Lampič je v knjigi komentiral Kocmurjeve posnetke kot fotografske dokumente.

Kot kamenček v plazu Umik na Koroško je v knjigi opisal Jurij Pavel Emeršič.

Množica civilnih beguncev, vojaštvo različnih formacij, vozovi, avtomobili, jezdeci, tanki ..., vse to je povzročilo velike zastoje. Ob tem se je razširila še vest, da partizani pobijajo zaozstajajoče. »Le s težavo in počasi se premikamo naprej. Cesta je zatpana. Vojaki odmetavajo orožje in municijo v globoko strugo Bistrice. Okrog nas poka in treska kakor na sodni dan. Ob poti in v potoku leže cele skladownice uporabnega in uničenega orožja, zaboji z municijo, crknjeni konji, razbiti avtomobili, vojaška oprema, živeži itd. Tu in tam leži mrtev vojak. Vmes pa vpitje, kletev, zmešnjava, pretep, jok in kri. Čeprav so šele nastopili prvi majski dnevi, sonce zelo pripeka. Groze

polna je ta pot!« Trinajstletni Rudi Kolarič je v strašni zmedi ob partizanskem napadu na kolono ostal sam. »Od strahu sem bil čisto trd. Glavo sem si pokrtil z vedrom in šel naprej po gorski cesti ... prepričan sem, da me je ščitila božja previdnost.«

Jože Lekan se je počutil kot »kamenček v plazu« med počasnim pomikanjem proti na pol zgrajenemu predoru. Ko so dospeli do njega, je večkrat prišlo do sporov, kdo ima prednost pri vstopu v predor, zato je morala včasih posredovati domobranska ali pa četniška vojska. »Nemci so se nam smejali in mislili, da smo le nemočna gmota civilistov. Nenadoma se je četnik s strojnico vrgel na tla in zagrozil, da bo pokosil vse Nemce. Mi smo poskakali levo in desno od njega in usmerili puške v Nemce. Dali smo vedeti, da bomo pobili vsakogar, kdor se bo pokazal, če ne bodo umaknili tanka s ceste ...«

Zadnji spopad s partizani Kot strela z jasnega je med begunce pri predoru treščila novica, da so na drugi strani partizani zasedli most čez Dravo pri Borovljah. V Celovec so namreč partizani prispeli že nekaj ur pred Angleži, 8. maja 1945, in tam ravnali zelo svojeglavo. Težko pričakovana svoboda se je začela izmikati. Ida Meglen se spominja, da je kolona beguncev obstala vse do prihoda Rupnikovega udarnega bataljona, v katerem je bil tudi njen brat Jože. Domobranci so 10. maja prebili rdeči zastor, za katerega so begunci mislili, da jih edini loči od svobode. France ►

Zadnja skupinska slika Kocmurjeve družine; pri Gameljnah, 5. maja 1945

Begunci si rešujejo življenje pred morilskimi partizani.

Dolge so bile kolone beguncev pred nasiljem revolucije.

Pernišek je označil vojaški poseg in deblokado boroveljskega mostu za zadnji spopad med slovensko narodno vojsko (Rupnikovim udarnim bataljonom) in partizani. Po koncu spopadov je britansko poveljstvo v Celovcu sporočilo, da bodo sprejeli v svoje varstvo domobransko vojsko, če bo prečkala Dravo. Ko so prišli na drugo stran reke, so vojaki Angležem oddali orožje.

Življenje Marjana Kocmurja

Življenje fotografa Marjana Kocmurja je za knjigo na kratko raziskal njegov nečak Boštjan Kocmur. Zapisal je, da se je fotograf in publicist Marjan Kocmur rodil v Ljubljani, 17. oktobra

1914, kot drugi izmed desetih otrok v družini. Kot štirinajstleten fant se je po očetovem priporočilu izučil fotografije pri nekem ljubljanskem fotografu. Tu je Marjan odkril svoj poklic in se mu popolnoma predal. Izučil se je do tolikšne mere, da je prirejal tečaje za svoje vrstnike in se kmalu s fotografijo začel tudi preživljati. Zaposlil se je kot asistent pri viškem fotografu Antonu Manciniju in 16. marca 1939 prejel mojstrsko spričevalo.

Samostojno pot je začel z naključno ulično fotografijo ljudi. Že kmalu je uporabljal takrat napredni fotoaparat Leica, ki je s hitrejšim previjanjem omogočal

večjo dinamiko dela. Po navedbah še živčih sorodnikov je pogosto spremljal škofa Rožmana na poti ob vizitacijah župnij, zato je delovanje razširil tudi zunaj mesta, kjer se je osredotočil na fotografijo obredja zakramentov.

Marjanov oče Alojzij, ki je sina pri opravljanju poklica zelo podpiral, je bil dejavno povezan s cerkvenimi in z dobroteljnimi ustanovami: bil je v ožjem vodstvu Vincencijske konference ter vodilni v združniškem gibanju Janeza Evangelista Kreka. Marjan je pogosto fotografiral za Slovensko legijo, ki je bila tesno povezana s Slovensko ljudsko stranko in kateri je pripadal oče. Sam zaradi epilepsije nikoli ni vstopil v vojaški stan.

imel na vogalu pročelja sosednje hiše. Iz tistega časa so se ohranili del obrtno dokumentacije in nekatere portretne fotografije z žigi obeh studiev: *Fotografija Marjan Kocmur* in *Foto Leica*. Podružnico svojega ljubljanskega ateljeja je imel tudi v Škofji Loki v Nunki ulici 10 (danes Blaževa ulica 6). Obrt je registriral 31. marca 1941.

Ohranila je njegova živa podoba v filmu *Veliko protikomunistično narodno zborovanje na Kongresnem trgu v Ljubljani*, 29. junija 1944, kjer ga lahko nekajkrat vidimo v vlogi fotoreporterja. **D**

Nadaljevanje prihodnjič

Na predstavitvi zanimive Kocmurjeve knjige v Škofji Loki; od leve: Jurij Pavel, Emeršič, Boštjan Kocmur, Primož Lampič, Tamino Petelinšek.

Poklicni fotograf Še pred vojno je z lastnimi dohodki in z očetovo doto kupil vaško gostilno na Društveni ulici 34 na Vodmatu, kjer je odprl svoj prvi fotografski atelje. Med italijansko okupacijo je v središču Ljubljane na Prešernovi ulici 9 (današnji Čopovi ulici) odprl še svoj drugi atelje, ki ga je poimenoval *Foto Leica*. Atelje je bil v atriju pošte, izložbo s svojo ponudbo pa je

